

Андрій Матвійчук

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Україна

РОЛЬ САМОВРЯДНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Andriy Matviichuk

Vernadsky National Library of Ukraine, Ukraine

THE ROLE OF SELF-GOVERNING PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE FORMATION OF PUBLIC OPINION

The article analyzes the peculiarities of the public opinion formation in conditions of the modern democratic society, describes the essence and content of the concepts of «non-state organizations», «non-state organizations» and «self-governing public organizations». The relationship between social processes, social partnerships and the functioning of self-governing public organizations has been clarified. The interdependence between the level of development of political culture, political consciousness, legislative mechanism of pressure groups and lobbying and the level of development of democracy and civil society is outlined. The classification system, the reasons for the slow pace of organizational development and the main problematic issues that are resolved by self-governing public organizations in Ukraine are revealed. The place and role of self-governing public organizations in the formation of public opinion are highlighted.

Keywords: civil society, self-governing public organizations, public opinion.

Постановка проблеми. Громадянське суспільство є відкритим соціальним утворенням, одним з показників якого є функціонування «третього сектору». В умовах демократичної держави «третій сектор» забезпечує повноцінну та ефективну комунікацію між громадянином або громадською організацією з одного боку та підприємством або державою з іншого. Важливою місією «третього сектору» є вплив на формування громадської думки.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства, зростання ролі соціального партнерства та зменшення політичної культури громадян актуалізується проблематика дослідження механізмів впливу діяльності «третього сектору» на формування громадської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесу становлення громадської думки представлено в роботах наступних вітчизняних і зарубіжних вчених: Г. Гегеля, Т. Гоббса, Е. Ноймана, Н. Хомського, Ж. Бодрійяра, С. Кара-Мурзу, Дж. Цаллера, У. Ліпмана, Д. Локка, Е. Берна, Г. Грачова, Дж. Едельмана, Е. Дюрана, Г. Лебона, Л. Леві-Брюля, П. Ласарсфельда, Г. Маркузе, С. Московичи, І. Панаріна, С. Расторгусва, П. Рікера, П. Штомпуку, А. Морозова, І. Федякіна, А. Цуладзе, Г. Шиллера, К. Юнга, Ц. Короленко, П. Шампаня, О. Доценко, О. Донченко, Ю. Романенка, Ю. Сурміна, Г. Почепцова, В. Петрика.

Сучасні інтерпретації демократичних механізмів формування громадської думки висвітлено у роботах Г. Алмонда, У. Бека, П. Бурдье, Е. Гіденса, Д. Істона, У. Ліпмана, Е. Ноель-Нойман, Ю. Габермаса, К. Гаджієва, С. Кара-Мурзи, О. Тоффлера, С. Гантингтона, Ф. Фукуями, М. Кастельса та ін.

Проблематику самоврядних громадських організацій досліджували наступні українські науковці: В. Балабін, В. Білецький, О. Ващук, О. Вінніков, С. Голота, Ю. Галустян, В. Головенько, О. Грущенко, М. Гуляєва, Є. Додіна, О. Кікоть, В. Кузнецов, С. Левченко, Л. Кобилянська, С. Круглик, О. Михайловська, В. Новохацький, Л. Паливода, С. Паливода, О. Пархомчук, В. Пашенко, Є. Пожидаєв, О. Стегній, О. Тарасов, О. Клименко, В. Нанівська, А. Ткачук, М. Шевченко та ін.

Водночас сьогодні все ще можна констатувати факт відсутності єдиної думки стосовно ролі самоврядних громадських організацій у процесі формування громадської думки.

Мета статті – розкрити сутність самоврядних громадських організацій як інструменту формування громадської думки.

Виклад основного матеріалу. Соціальні процеси є продуктом функціонування суспільства й держави, взаємодії держави, суспільства, різних соціальних груп й індивідів. Соціальні процеси як взаємостосунки в різних сферах суспільства: в економіці, політиці, праві, культурі, духовній сфері, освіті тощо, будучи продуктом функціонування й взаємодії суспільства, держави, соціальних груп та індивідів, об'єктивно перебувають під впливом суспільства й держави. Держава й суспільство, впливаючи на різні соціальні процеси, по суті, породжені ними, змінюють і трансформують їх, спрямовують у той або інший бік розвитку¹. З еволюцією взаємовідносин держави і суспільства поступово проходять інституціоналізацію і соціальні процеси, переростаючи у соціальне партнерство.

Під поняттям «соціальне партнерство» розуміємо суспільний інститут, що сформувався під впливом багатьох чинників економічного, управлінського порядку тощо, але в тому числі – в результаті поширення публічної деліберативної як нового комунікативного засобу третього сектору. Країни з більш тривалими демократичними традиціями звернулися до соціального партнерства після Другої світової війни (деякі раніше), країни колишнього радянського простору наприкінці ХХ століття в контексті переходу від планової до ринкової економіки. Однак, мета як у перших, так і в других була одна – гармонізація суспільних інтересів (суспільство – власники виробництв – держава). Цей інститут став виразним прикладом модернізації суспільних відносин, виявом якої стало створення неурядових організацій².

Термін «неурядова організація» був запроваджений ООН і зазвичай стосується організацій, що не належать до центральних або місцевих органів виконавчої влади, а також не є традиційними бізнес-структурами. У випадках коли неурядові організації повністю або частково фінансуються урядом, такі організації підтримують свій неурядовий статус шляхом незалучення представників центральних або місцевих органів виконавчої влади до своїх членів³.

Ініціатива створення неурядової організації належить самим громадянам і не має на меті отримання прибутку. Неурядові організації забезпечують громадянам можливість брати безпосередню участь у вирішенні тих проблем, які турбують найбільше. Наявність розвинутих неурядових організацій, які реалізують різноманітні ініціативи громадян, вважається ознакою розвинутого громадянського суспільства⁴.

Виходячи із проведених нами досліджень підкреслимо, що інколи поняття «неурядова організація» ототожнюють із «недержавною організацією». Однак уряд не уособлює повністю всю державну владу, тому поняття «недержавна організація» є більш точним за змістом⁵. Ми також вважаємо, що поняття недержавної громадської організації слід характеризувати як добровільне, ініціативне, незалежне, некомерційне та неприбуткове об'єднання, яке пов'язане спільними інтересами, цілями й ідеями фізичних осіб та створене з метою спільної реалізації її членами своїх прав, свобод і законних інтересів⁶. Характеризуючи сучасні процеси взаємовідносин держави і суспільства найбільш доречним, на нашу думку, буде поняття «самоврядна громадська організація» (далі – СГО).

М. Менджул виокремлює наступні ознаки, які є характерними для СГО:

а) ознаки, властиві їй як юридичній особі (організаційна єдність, державна реєстрація та цивільна правосуб'єктність, проявами якої є майнова відокремленість, виступ юридичної особи у цивільних відносинах від свого імені, самостійна майнова відповідальність та здатність бути позивачем або відповідачем у суді);

б) ознаки, притаманні СГО як непідприємницьким товариствам (спеціальна правоздатність,

¹ Бех, В.П., Нестеренко, Г.О. (2011). *Громадські організації в дискурсі демократизації суспільства*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 627.

² Дем'яненко, О.О. (2019). *Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 111.

³ Неурядові організації (НУО). *Green Energy Portal-Ukraine*. <<http://green-energy-ua.com/cms/uk/content/non-governmental-organizations-ngos>> (2020, січень, 27).

⁴ Шведа, Ю.Р. (2005). *Політичні партії: Енциклопедичний словник*. Львів: Астролябія, 229.

⁵ Матвійчук, А. В. (2008). *Громадські організації як чинник становлення громадянського суспільства*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 5.

⁶ Хариш, М. С. (2013). *Недержавні громадські організації як складова частина суб'єктів адміністративного права України*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 11, 30.

непідприємницький характер діяльності та неприбутковість);

в) конститутивні ознаки, тобто необхідні й достатні для розкриття сутності СГО – мета створення і діяльності (громадські організації створюються для задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів) та членський характер громадських організацій¹.

В. Новохацький також звертає увагу на те, що усі організації громадянського суспільства володіють рядом схожих ознак:

- 1) організаційною структурою;
- 2) відділенням від держави;
- 3) «власники» або менеджмент цих організацій не мають права або заздалегідь відмовляються від розподілу прибутку у свою користь;
- 4) «самокеруються», тобто мають повну самостійність у рішенні всіх питань, пов'язаних з їхньою діяльністю;
- 5) участь у них не є обов'язковою; діяльність у них здійснюється за рахунок добровільних пожертвувань фінансових засобів або часу².

У США розроблено Міжнародну класифікацію неприбуткових організацій (МКНКО), відповідно до якої неурядові організації поділяються на такі групи:

- 1) культура і відпочинок;
- 2) освіта і наукові дослідження;
- 3) здоров'я;
- 4) соціальні послуги;
- 5) навколишнє середовище;
- 6) розвиток і житлове будівництво;
- 7) закон, пропаганда та політика;
- 8) філантропія та заохочення добровільної діяльності;
- 9) міжнародна діяльність;
- 10) релігія;
- 11) бізнес і професійні асоціації, союзи³.

В контексті досліджуваної проблематики зазначимо, що під поняттям «громадська думка» розуміємо один із проявів масової суспільно-політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади; це сукупність уявлень, оцінок і суджень, що їх поділяє більшість чи принаймні значна частина населення стосовно проблем, подій чи фактів дійсності в конкретній соціальній ситуації. Вона може бути в суспільства в цілому, в етнічній групі, у виробничого колективу чи якогось іншого соціального угруповання⁴.

Загально визнано, що громадська думка формується у зв'язку з певними подіями, явищами суспільного життя. Це – публічно висловлене і поширене судження, яке містить оцінку і ставлення (приховане чи явне) до якоїсь події, окремих осіб, діяльності різних груп, організацій, що становлять певний інтерес для суспільства⁵. Громадська думка є виразником масової свідомості. У будь-якому суспільстві ідеї, інтереси, переконання, соціальні уявлення різних великих груп існують не ізольовано одне від одного, а утворюють своєрідний сплав, що визначається як масова свідомість суспільства⁶.

Говорячи про процес формування громадської думки, маємо на увазі існування в державно-політичному житті певної стійкої організаційної структури, із закріпленими щодо неї нормами,

¹ Менджул, М. В. (2010). *Цивільно-правовий статус громадських організацій*. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 39-40.

² Новохацький, В. Д. (2005). *Неурядові організації як фактор розбудови громадянського суспільства в Україні*. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 8.

³ Salamon, Lester M. & Director Anheier, Helmut K. (2018). *The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision*. <https://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/CNP_WP19_1996.pdf> (2020, січень, 27).

⁴ *Короткий словник політологічних термінів*. <<http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-297.html>> (2020, січень, 27).

⁵ Яценко, В.А. (2010). *Громадська думка в системі механізмів державного управління*. Київ: Акад. муніцип. упр., 10-12.

⁶ Горшков, М. (1988). *Общественное мнение: История и современность*. Москва: Политиздат, 172.

правилами поведінки, визначеними критеріями участі чи неучасті в ній, повноцінне функціонування якої здатне здійснити якісні перетворення у сфері демократії, сприяти її інституціалізації¹.

Залежно від політичного режиму і активності самих СГО, вони можуть відігравати різну роль у формуванні громадської думки. Саме виконувана СГО роль була покладена в систему класифікації таких об'єднань, запропонована Б. Старшун:

1. СГО, які створюють в політичній системі альтернативні структури. Альтернативними структурами пропонуються називати СГО та рухи, які наповнюють громадянське суспільство новим змістом і забезпечують широкий набір програм своєї діяльності. Це можуть бути проанархічні рухи, об'єднання, які розробляють нові форми самоорганізації населення, засновані на гуманістичних і екологічних принципах.

2. СГО, які є необхідним елементом для нормального функціонування соціальних інститутів. Йдеться про класичну модель співіснування об'єднань і держави, яка успішно реалізовується у країнах соціально-політичного і економічного плюралізму. У цьому разі державні органи прагнуть до співпраці з СГО, часом навіть створюючи відповідні державні структури.

3. СГО, які своєю діяльністю доповнюють державні структури, що не отримали достатнього розвитку. На відміну від попередніх двох способів поділу громадських об'єднань по ролі, яка виконується ними всередині держави, третій варіант вельми специфічний. Пропонуються розглядати діяльність таких організацій на прикладі положення тарикатів (мусульманських орденів) в Сенегалі, де вони, крім вирішення своїх внутрішніх питань, підтримують громадський порядок в селах і деяких містах, забезпечують збір та сплату селянами державних податків, мобілізують (в своїх інтересах) селянські маси в період виборчих кампаній.

4. СГО, що є знаряддям в руках держави. Тут розглядаються тоталітарні політичні режими, за яких громадські об'єднання можуть бути:

а) ширмою для світової спільноти, як, наприклад, в Румунії до 1989 року, коли клан диктатора Ніколае Чаушеску очолював майже всі громадські організації, причому його члени одночасно займали вищі державні посади. Такий підхід виявився дійсно інтернаціональним і припав до смаку також лідерам авторитарних режимів Азії та Африки;

б) пропагандистським рупором правлячого режиму, як це було, наприклад, за часів Комуністичної партії СРСР. Громадські організації в них зберігалися, а нерідко і створювалися нові, але вони не мали дійсно суспільного характеру, оскільки вступ в них далеко не завжди був добровільним, широко практикувалися збори внесків в них через домоуправління, масові обов'язкові збори членських внесків у школах, доведення планів зі збору членських внесків².

Відносини держави і громадських об'єднань мають двосторонній характер. Тобто держава визначає правове становище СГО, межі їх діяльності, обсяг повноважень тощо, а СГО беруть участь у визначенні політики держави, у різних політичних кампаніях, контролі за діяльністю державних органів³.

Усвідомлення державою того вкладу, який роблять СГО в суспільстві, спонукає до того, щоб забезпечити останнім комфортні і сприятливі умови діяльності, тим самим підвищивши інтенсивність та ефективність вирішуваних завдань і проблем. Варто зауважити також, що багато країн виключають ті чи інші види і цілі діяльності з числа таких, що дають право на отримання статусу організацій суспільної користі. Насамперед це стосується політичної та законодавчої сфери – наприклад, прямого лобювання та агітації на користь політичних партій⁴.

Таким чином, суспільно корисні організації виконують і соціальну роль в суспільстві і також є логічним продовженням політики держави.

Проведені Світовим банком дослідження свідчать про те, що глобальні інституції більше не відповідають вимогам сучасності. Члени громадянського суспільства та бізнесу відзначають спад значущості традиційних інститутів, які існували з кінця Другої світової війни та їхніх керівних правил взаємодії. Бізнес, політична влада та громадянське суспільства сьогодні більше прагнуть соціально

¹ Козьма, В. (2008). Трансформація політичних інститутів в умовах демократизації. Київ: *Віче*, 2, 18.

² Старшун, Б.А. (2000). *Конституционное (государственное право) зарубежных стран: учебник*. Москва: БЕК, 1-2, 173-174.

³ Борискова, И.В. (2012). Государство и общественные объединения. *Территория науки*, 2, 74.

⁴ Милославская, Д.И., Шумбурова, О.В., Иванова, Н.В. (2015). Статус организаций общественной пользы в законодательстве различных стран. *Вопросы государственного и муниципального управления*, 1, 35.

інклюзивної моделі управління та економічної політики¹. Саме тому все більшої ваги у сучасних суспільствах набувають СГО.

Разом з тим, на думку О. Дем'яненко, уповільнені темпи організаційного розвитку СГО можна пояснити впливом таких чинників, як:

- невисока демократичність внутрішніх практик;
- складні процедури реєстрації СГО, а також набуття статусу неприбуткової організації;
- відсутність централізованої допомоги інституалізації СГО з боку держави;
- відсутність державного фінансування для переважної більшості суб'єктів громадянського сектору;
- відсутність належної системи обліку та моніторингу діяльності СГО;
- відсутність єдиних стандартів звітності СГО, враховуючи публічний рівень².

До основних проблем, які вирішують СГО в сучасній Україні належать:

1) проблеми, що є відгуком подій на сході країни, а саме – подолання наслідків конфлікту (48% опитаних) та адаптація переселенців (42%);

2) проблема створення ефективного та прозорого місцевого самоврядування (46%), що можна кваліфікувати, як відгук на запит донорів та процеси децентралізації, яка відбувається в Україні;

3) проблеми, що пов'язані з функціонуванням місцевих громад та життям їх мешканців, починаючи від проблем з інфраструктурою, комунальним господарством, екологією і до подолання гендерної нерівності і домашнього насильства (28%);

4) проблеми дитячої безпритульності (5%);

5) проблеми медійної неписьменності і загального низького рівня освіченості населення (зокрема, молоді) в області медичної профілактики і здорового способу життя (вакцинація, наркозалежність, СНІД) (16%);

6) проблеми корупції на місцях (19%)³.

Зазначимо, що в контексті формування громадської думки, СГО, які досягають своїх цілей завдяки регулярному, структурованому і цілеспрямованому тиску на інститути влади, характеризуються в науковій літературі як групи тиску. Деякі автори відносять до груп тиску напівкримінальні угруповання і промислово-фінансові групи, які діють поза правовим полем держави або використовують напівлегальні схеми для організації своєї діяльності⁴.

У країнах з високим рівнем політичної культури і досконалим законодавчим механізмом групи тиску та інститут лобювання роблять сферу державного управління більш відкритою для громадськості, зміцнюють свої зв'язки з іншими посередниками між населенням і владою (наприклад, у США загальнонаціональні партії являють собою сукупність гнучких асоціацій, груп інтересів громадян, які співпрацюють в процесі виборів у федеральні органи влади)⁵.

Розглядаючи поняття «політична культура» ми розуміємо, що вона є складовою політичної системи і відіграє надзвичайно важливу роль у її функціонуванні. Вона впливає на форми, функціонування і розвиток політичних інститутів, зумовлює політичну поведінку широких мас. Стійкість і життєздатність будь-якої політичної системи залежить від ступеня відповідності її цінностей цінностям політичної культури більшості громадян. Особливо важливу роль у функціонуванні політичної системи відіграє єдність, або однорідність, політичної культури, з якою безпосередньо пов'язана стабільність суспільства. Водночас поняття «політична свідомість» динамічно пов'язана з політичним буттям, яке розуміється як практичне політичне

¹ World Bank (2009): *World Bank – Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007-2009*. Washington DC: World Bank. <<http://documents.worldbank.org/curated/en/666931468164948136/World-Bank-civil-society-engagement-review-of-fiscal-years-2007-to-2009>> (2020, січень, 27).

² Дем'яненко, О.О. (2019). *Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 181.

³ *Комплексне дослідження «НДО у зовнішньому середовищі: організаційні проблеми та можливості розвитку»*. <http://www.ngoforum.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/NGOF_NGOsanalysis.pdf> (2020, січень, 27).

⁴ Кафарський, В.І. (2006). *Політичні партії та групи тиску: проблеми взаємовідносин та правового регулювання*, 2, 404.

⁵ Солов'єв, А.І. (2006). *Политология: Политическая теория, политические технологии*. Москва: Аспект Пресс, 227.

життя суспільства¹.

Виразним прикладом прояву політичної свідомості на сучасному етапі є активність Руху жовтих жилетів у Франції, що виник 17 листопада 2018 року та охопив усю країну. Першопричиною його появи стало підвищення ціни на паливо внаслідок збільшення акцизного збору. Згодом перелік вимог було розширено закликами до відставки президента, збільшення розміру пенсій та зарплат тощо².

Дані протести мали широке висвітлення у засобах масової інформації, соціальних мережах та блогосфері, що дозволило впливати на інформаційну повістку дня у Франції та за її межами. Координація активістів здійснювалась через соціальні мережі та месенджер «WhatsApp».

Отже, СГО так чи інакше впливають на формування громадської думки. Це працює з обох напрямів: з одного боку – громадська думка стає дзеркалом ефективності роботи організацій, а з іншого – соціальні ініціативи виникають тоді, коли у населення з'являється запит і необхідність в такому об'єднанні. При цьому не слід забувати, що СГО – це лише один із факторів впливу на громадську думку. Загальні політичні умови формування громадської думки визначаються поняттями: «цивілізація», «демократія», «громадянське суспільство». Конкретніше – це свобода слова, друку, право на створення СГО, партій і рухів, право на інформацію³.

Громадська думка виникає і формується через діалектичне взаємопроникнення, взаємопосередкування індивідуального і групового. Від ступеня сформованості та рівня зрілості громадської думки певного об'єднання людей залежить сприйняття його як цілісної і дієздатної соціальної організації. Водночас є істотні відмінності в змісті та конкретних формах вияву громадської думки в різних соціальних організаціях. Суттєвий вплив на громадську думку справляють предметна діяльність організації, стиль керівництва в ній, характер міжособистісних стосунків, оскільки громадська думка ґрунтується на індивідуальних думках і найповніше віддзеркалює уявлення більшості суб'єктів. Громадська думка є спільною для більшості, але не обов'язковою для кожного. Тому СГО своїм авторитетом повинні підсилювати позитивні моменти громадської думки⁴.

Висновки. Самоврядування і його форма – самоврядна громадська організація – можуть розвиватися лише в умовах громадянського суспільства в період зародження елементів постіндустріальних суспільних відносин. Розвиток інституту самоврядування зміцнює демократичні принципи функціонування суспільства. Багато громадян поряд з політичними свободами отримують додаткову можливість вступати в члени самоврядних організацій або представляти інтереси членів таких організацій – юридичних осіб, обирати й бути обраними до керівних органів, комітетів і комісії самоврядних організацій і як наслідок впливати на формування громадської думки у відповідній сфері, галузі, напрямку професійної діяльності.

З точки зору громадянського суспільства, засоби масової інформації та, з недавнього часу, соціальні мережі та блогосфера, є найголовнішими інструментами формування громадської думки. Враховуючи те, що в сучасному світі існує значна кількість інформації та каналів її поширення, значно зростають загрози, пов'язані з свідомою підміною понять та відвертою маніпуляцією громадською думкою. У цьому випадку СГО є своєрідним запобіжником негативного інформаційного впливу на громадську думку. Для ефективного лобювання власних інтересів та досягнення завдань своєї діяльності СГО мають широко використовувати дані канали.

References:

1. Bekh, V.P. (2011). *Hromadski orhanizatsii v dyskursi demokratyzatsii suspilstva: monohrafiia* [Public organizations in the discourse of democratization of society: a monograph]. Kyiv: NPU M.P. Drahomanova. [in Ukrainian].
2. Demianenko, O.O. (2019). *Hromadianske suspilstvo yak chynnyk politychnoi modernizatsii*. [Civil society as a factor of political modernization]. Thesis for a Candidate Degree in Political Science. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Neuriadovi orhanizatsii [Non-governmental organizations]. *Green Energy Portal-Ukraine*.

¹ Воропаєва, В. *Метаморфози сучасної політичної свідомості в умовах політичної кризи: соціально-філософський контекст*. <http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpvgvzdia_2014_57_175.pdf> (2020, січень, 27).

² Париж у вогні. Нові протести «жовтих жилетів» у Франції. <<https://www.bbc.com/ukrainian/news-47597578>> (2020, січень, 27).

³ Висханова, П.Г. (2005). *Влияние общественного мнения на деятельность органов государственного и муниципального управления в субъекте Российской Федерации*. Москва, 25.

⁴ Дворецька, Г.В. *Соціологія: навчальний посібник*. <<http://politics.ellib.org.ua/pages-2990.html>> (2020, січень, 27).

- <<http://green-energy-ua.com/cms/uk/content/non-governmental-organizations-ngos>> (2020, January, 27) [in Ukrainian].
4. Shveda, Yu.R. (2005). *Politychni partii: Entsyklopedychnyi slovnyk* [Political Parties: Encyclopedic Dictionary]. Lviv: Astroliabiiia. [in Ukrainian].
  5. Matviichuk, A.V. (2008). *Hromadski orhanizatsii yak chynnyk stanovlennia hromadianskoho suspilstva* [NGOs as a factor in the emergence of civil society]. Abstract of the dissertation for the degree a Candidate Degree in Political Science. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. [in Ukrainian].
  6. Kharysh, M.S. (2013). *Nederzhavni hromadski orhanizatsii yak skladova chastyna subiektiv administratyvnoho prava Ukrainy* [Non-governmental as an integral part of the subjects of administrative law of Ukraine]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, Ch. 11, 29-31. [in Ukrainian].
  7. Mendzhul, M.V. (2010). *Tsyvilno-pravovyi status hromadskykh orhanizatsii: monohrafiia* [Civil status of NGOs]. Uzhhorod: Alexandra Garkush Publishing House. [in Ukrainian].
  8. Novokhatskyi, V.D. (2005). *Neuriadovi orhanizatsii yak faktor rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [NGOs as a factor in building civil society in Ukraine]. Abstract of the dissertation for the degree a Candidate Degree in Political Science. Dnipropetrovsk National University. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
  9. Salamon, Lester M., Director Anheier, Helmut K. (2018). *The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision*. <https://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/CNP_WP19_1996.pdf> (2020, January, 27) [in English].
  10. *Korotkyi slovnyk politolohichnykh terminiv* [A brief glossary of political science terms]. <<http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-297.html>> (2020, January, 27) [in Ukrainian].
  11. Yatsenko, V.A. (2010). *Hromadska dumka v systemi mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia* [Public opinion in the system of mechanisms of public administration]. Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Public Administration. Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine, Academy of Municipal Administration]. Kyiv. [in Ukrainian].
  12. Horshkov, M. (1988). *Obshchestvenoe mnenie: Ystoriia y sovremennost* [Public Opinion: History and Modernity]. Moscow: Polytyzdat. [in Russian].
  13. Kozma, V. (2008). Transformatsiia politychnykh instytutiv v umovakh demokratyzatsii [Transformation of Political Institutions in Democratization]. Kyiv: *Viche*, no. 2, 18-20. [in Ukrainian].
  14. Starushin, B.A. (2000). *Konstytutsyonnoe (hosudarstvennoe pravo) zarubezhnykh stran: uchebnyk* [Constitutional (state law) of foreign countries: student] in 4 t. Moscow: BEK. [in Russian].
  15. Boryskova, Y.V. (2012). Hosudarstvo y obshchestvennye obiedyneniia [State and public associations]. *Territoryia nauky* [Territory of science], no. 2, 73-75. [in Russian].
  16. Myloslavskaiia, D.Y., Shumburova, O.V., Yvanova, N.V. (2015). Status orhanyzatsyi obshchestvennoi polzy v zakonodatelstve razlychnykh stran [The status of public benefit organizations in the laws of various countries]. *Voprosy hosudarstvennoho y munitsypalnoho upravleniia* [Issues of state and municipal government], no. 1, 33-52. [in Russian].
  17. World Bank (2009): *World Bank – Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007-2009*. Washington DC: World Bank. <<http://documents.worldbank.org/curated/en/666931468164948136/World-Bank-civil-society-engagement-review-of-fiscal-years-2007-to-2009>> (2020, January, 27) [in English].
  18. Demianenko, O.O. (2019). *Hromadianske suspilstvo yak chynnyk politychnoi modernizatsii* [Civil society as a factor of political modernization]. Dissertation for the degree a Candidate Degree in Political Science. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv. [in Ukrainian].
  19. *Kompleksne doslidzhennia «NDO u zovnishnomu seredovyshtchi: orhanizatsiini problemy ta mozlyvosti rozvytku»* [Comprehensive Study on NGOs in the Environment: Organizational Challenges and Opportunities for Development]. <http://www.ngoforum.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/NGOF_NGOsanalysis.pdf> (2020, January, 27) [in Ukrainian].
  20. Kafarskyi, V.I. (2006). *Politychni partii ta hrupy tysku: problemy vzaiemovidnosyn ta pravovoho rehulivannia* [Political parties and pressure groups: relationship problems and legal regulation]. *Universytetski naukovyi zapysky* [University research notes], no. 2, 403-410. [in Ukrainian].
  21. Solovev, A.Y. (2006). *Polytolohiia: Polytycheskaia teoriia, polytycheskye tekhnolohyy*: uchebnyk dlia stud. vuzov [Political science: Political theory, political technology: a textbook for students. universities]. Moscow: Aspekt Press. [in Russian].
  22. Voropaieva, V. (2014). *Metamorfozy suchasnoi politychnoi svidomosti v umovakh politychnoi kryzy: sotsialno-filosofskyi kontekst* [The Metamorphoses of Contemporary Political Consciousness in a Political Crisis: A Socio-Philosophical Context]. <http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpvgvzdia_2014_57_175.pdf> (2020, January, 27) [in Ukrainian].
  23. *Paryzh u vohni. Novi protesty «zhovtykh zhyletiv» u Frantsii* [Paris on fire. New yellow vest protests in France]. <<https://www.bbc.com/ukrainian/news-47597578>> (2020, January, 27) [in Ukrainian].
  24. Vyskhanova, P.H. (2005). *Vliyanie obshchestvennogo mneniia na deiatelnost orhanov hosudarstvennoho*

- y munitsypalnoho upravleniya v subekte Rosyiskoi Federatsyy* [The influence of public opinion on the activities of state and municipal authorities in the subject of the Russian Federation]. Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Sociological Sciences. Moskow. [in Russian].
25. Dvoretzka, H.V. *Sotsiolohiia: navch. posibnyk* [Sociology: educ. manual]. <<http://politics.ellib.org.ua/pages-2990.html>> (2020, January, 27) [in Ukrainian].